

AZERBAIJAN ÂŞIK EDEBİYATI TARİHİNİ ÖNEMLİ ÖLÇÜDE DEĞİŞTİREN BİR KİTAP: DOĞRU YANLIŞ SEÇİLİR HAKK'IN DİVANINDA

Nail TAN*

2017 yılında Bakü'de Azerbaycan âşık edebiyatını (Azerbaycan'da âşık sanatı/aşık seneti deniliyor) önemli ölçüde değiştiren, altı değerli âşığın hayatıyla ilgili bilgileri yeniden gündeme getiren bir inceleme yayımlandı: Nazir Ehmedli, *Haqq Nahaqq Seçiler Haqq Divanında/Doğru Yanlış Seçilir Hakk'ın Divanında*, Bakü 2017, 288 s. Bilimsel sorumlusu/ilmî redaktörü Akademik Nizami Caferov, inceleyip olumlu rapor yazan bilim adamı ise Azerbaycan Millî İlimler Akademisi (AMEA) Folklor Enstitüsü Şube Müdürü Halk Bilimci Ali Şamil'dir.

Kitabın yazarı Nazir Ehmedli/Ahmedli, hâlen Akı Caferov'un müdürlüğünü yaptığı Azerbaycan Atatürk Araştırma Merkezinde (AZATAM) Uluslararası İlişkiler Şubesinin Müdürlüğünü yapmakta olup bugüne kadar sekiz kitabı yayımlanmıştır. XIX. yüzyıl âşık ve şairlerinden Âşık Kara, Âşık Rüstem ve şair Mustafa'yı keşfedip Azerbaycan edebiyat tarihine kazandırmıştır. Bu kitabı, dokuzuncu yayımıdır. Son kitabında araştırmacı; Azerbaycan'ın usta âşıklarından Elesger, Alı, Ağ Âşık, Şemkirli Söyün/Hüseyn, Memmedhüseyn ve Göyçeli Musa'nın doğum ve ölüm tarihleriyle hayat hikâyelerini, Azerbaycan

* KTB (E) HAGEM Genel Müdürü, halk bilimci, ntan@tdk.org.tr.

ve Ermenistan arşivlerindeki belgeleri esas alarak incelemiş; çok önemli değişikliklere, yeni bilgilere imzasını atmış bulunmaktadır.

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Üyesi, AZATAM Müdürü ve Azerbaycan Parlamentosu Milletvekili Ak. Nizami Caferov, yazdığı “Hakikatın Ardınca Yahut İlmî Redaktörden” başlıklı sunuş yazısında (s. 3-6) incelemenin değerini, önemini üç yönüyle, Türkiye Türkçesine aktardığımız şu cümlelerle açıklıyor:

“Görkemli araştırmacı, gazeteci Nazir Ehmedli'nin kitabı, her şeyden önce şu açıdan değerlidir. Yazar, tarihî belgeleri esas alarak şimdiye kadar pek çok yayında delilsiz sübutsuz yer almış, farkına varmadan kitaptan kitaba aktarılmış ve zihnimize temelsiz olarak yerleşmiş bir dizi “galatümeşhurları” objektif tartışmaktadır ve sonuç itibarıyla tarihî hakikatların birbirine bağlı, inkârı imkânsız manzarasını, sistemini ortaya koymaktadır.

Kitabın, birincisinden değeri az olmayan diğer bir yönü, yazarın edebî, tarihî delil, belgelerle ilgili derin bilgisi, ciddi araştırma teknolojisi, aydın mesleki mantığı, genelleştirme ve sonuca bağlama kabiliyetidir.

Ve nihayet üçüncü bir değeri de, hakikatı ortaya çıkarmak, doğru ve yanlış birbirinden ayırmak, nüfuzlu incelemecilerle polemige girmekten çekinmemek, millî, manevi mirasımıza koruyucu bir evlat saygısıyla yaklaşma enerjisi, yeteneği ve ihtirasıdır.”

Kitabın inceleyicisi AMEA Folklor Enstitüsü mensuplarından halk bilimci ve gazeteci Ali Şamil de “Âşıklarımızın Ömür Yoluna Aydınlık Getirmenin Yeni Merhalesi Başladı” başlıklı yazısında (s. 7-20), ortaya konan yeni belge ve bilgilerin önemine işaret ediyor.

Nazir Ehmedli'nin eserinde; Azerbaycan Merkezî Devlet Tarih Arşivi ve Ermenistan Millî Arşivindeki 1831, 1842, 1852, 1859, 1873 ve 1886 yıllarına ait nüfus, toprak ve ekonomik kaynakların yazıldığı Mufassal Defterlerindeki kayıtlara dayalı olarak XIX. yüzyılın meşhur şu altı âşığının biyografisini değiştiren bilgilere yer verilmiştir. Âşık Elesger (s. 28-147), Âşık Şemkirli Söyün/Hüseyn/Hüseyn (s. 148-158), Âşık Alı (s. 158-222), Ağ Âşık Allahverdi (s. 223-256), Şair Memmedhüseyn (s. 257-264), Göyçeli Âşık Musa (s. 265-278). Günümüze, 2017 yılına kadar söz konusu âşıkların doğum ve ölüm yerleri, tarihleri muteber yayınlardan Kültür ve Turizm Bakanlığının *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Azerbaycan Türk Edebiyatı*'na göre (C II, İstanbul 1993 ve C III, İstanbul 1993, haz. S. Sakaoğlu, A. B. Alptekin, E. Şimşek) şöyle bilinmekteydi: Âşık Elesger (Ağkilise 1821- Ağkilise 1926), Âşık Alı (Göyçe 1801-Göyçe 1911), Ağ Âşık Allahverdi (Antolojiye alınmamıştır. Z. A. Makas; *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri*'nde Kosacan 1754- Kerkibaş 1860 göstermiştir.) Şemkirli Hüseyn/Söyün (Şamhor

1811-Karacaemirli 1891), Şair Memmedhüseyin (Göyçe 1800-Göyçe 1880), Âşık Göyçeli Musa (XIX. yüzyıl, Göyçe Ağkilise).

Altı âşık ve şairle ilgili eski bilgilerin sergilenip yeni belgelerin değerlendirilmesi ışığında ulaşılan sonuçlar, Son Söz Yerine başlığıyla (s. 279-284) 52 madde hâlinde edebiyat tarihçilerinin, halk bilimcilerin dikkatine sunuluyor. Bu 52 maddeden bir bölümünü Türk dünyası bilim adamlarıyla paylaşmakta yarar görüyoruz:

1. Âşık Elesger, iddia edildiği gibi 105 yıl değil 74 yıl yaşadı. 1852-1926 kesin doğum ve ölüm tarihleridir.
2. Elesger'in sevgilisi Sehnebanı'nın asıl adı Sekinebanu'dur.
3. Elesger'in hayatı hakkında yazılanlar, "Elesger'le Sehnebanı" destanından/halk hikâyesinden kaynaklanmakta olup çoğu uydurmadır. Mustafa Sehnebanı ile evlendiğinde babası Pullu Muharrem hayatta değildi.
4. 1831 yılında Ağkilise/Ağkilise köyünde henüz iskân başlamamıştı. Kimse yaşamıyordu.
5. Elesger, 41 yaşında değil 25 yaşında evlendi.
6. Elesger'le Âşık Alı 1876 yılında yüzyüze görüşüp deyiştiler. Bu tarihte Elesger 24, Âşık Alı 41 yaşındaydı.
7. Meşhur şair, gazeteci Polonski'nin Âşık Elesger'le görüşüp makale yazması uydurmadır. Polonski'nin yazdığı iddia edilen makalenin yayımlandığı 1850 yılında Elesger henüz doğmamıştı.
8. Almemmed'in büyük oğlu Elesger değil, 1849'da doğan Mehemmed/Muhammed'dir. Almemmed, büyük oğlunun genç yaşta ölmesi üzerine 1871'de doğan sonuncu oğluna onun adını vermiştir.
9. Elesger'in okuma yazmasının olmadığı doğru değildir. Kur'an-ı Kerim'i okuyabiliyordu. Beş yıl Âşık Alı'nın yanında kalıp ondan çok şeyler öğrenmiştir.
10. Âşık Alı, bugüne kadar yazıldığı gibi 1801 yılında Kızılvenk köyünde değil, 1835'te Göyçe'nin Şişkaya köyünde doğdu. 1801'de Kızılvenk'e henüz yerleşilmemişti.
11. 1911 yılında vefat eden Âşık Alı, 110 değil 76 yıl yaşadı.
12. Âşık Alı'nın asıl adı Almedet'tir.
13. Âşık Alı'nın babası Mirza ve kardeşi Nebi, 1848-50 yıllarında Şişkaya köyünden Kızılvenk'e göç etmişlerdir.
14. Âşık Alı'nın Abbas adında bir kardeşi vardır.

15. Âşık Alı ve Besti, 1857'de evlendiler. Büyük oğulları Abdullah ertesı yıl doğdu.
16. “Âşık Alı'nın Türkiye Seferi” hikâyesinde adı geçen Hacı Mejlum ve Hacı Nağı, yaşamış tarihî şahsiyetlerdir.
17. Âşık Alı'nın üstadı, ustası Ağ Âşık Allahverdi, 1750 veya 1754'te değil 1791 yılında doğdu. Kara Osman, dedesi değil babasıdır.
18. Ağ Âşık Allahverdi, Göyçe'nin Kerkibaş köyünde değil İran'ın Sulduz mahallinde doğdu. 105 değil, 68 yıla yakın yaşadı. 1858-1859 yılları arasında Kerkibaş'ta öldü.
19. Ağ Âşık Allahverdi'nin Revan Serdarı Hüseyinkulu Han tarafından takip edilip incitildiği hakkında yazılanlar, gerçeğe aykırıdır.
20. Âşık Şemkirli Hüseyin/Hüseyin'in asıl adı arşiv belgelerinde Söyün'dür. Mahallî ağızla kaydedilmiş olsa bile, biyografisi verilirken adı Söyün olarak yazılmalıdır.
21. Âşık Şemkirli Söyün, şimdiye kadar yazıldığı gibi 1811 yılında değil 1838'de doğdu.
22. Kaynaklarda iddia edildiği gibi Âşık Şemkirli Söyün, Molla Penah Vagif'in kız kardeşinin oğlu veya torunu değildir. Çünkü, 1717'de doğan Vagif, 1838'de doğduğu belirtilen Âşık Söyün'den 121 yaş büyüktür. Aralarında böyle bir akrabalık kurulamaz.
23. 1842 yılına ait arşiv belgelerinde Yelizavetpol'ün Karacaemirli köyünde (şimdi Şemkir'e bağlı) Âşık Kara, Aşık Rüstem ve Mustafa adlı üç şairin yaşadığı belirlenip edebiyat dünyasına takdim edildi.
24. 1800 veya 1801 yılında Göyçe'nin Daşkend köyünde doğduğu mevcut yayınlarda belirtilen Şair Memmedhüseyin'in aslında 1816 yılında Göyçe'nin Kızılıçık (diğer adı Abul) köyünde doğduğu ortaya çıktı.
25. 1816 veya 1830 yılında Göyçe'nin Ağkilse/Akkilise köyünde doğduğu yazılan Âşık Göyçeli Musa'nın aslında 1853 yılında dünyaya geldiği kesinleşti. Babası Sefer, Ağkilse'ye Kazak mahallinin Tatlı köyünden göç etmiştir.
26. Âşık Göyçeli Musa'nın , kızı Karatel Hanım'ın dediği gibi 92-93 yıl değil 59 yıl yaşayıp 1912 yılında Ağkilse'de öldüğü, Hicri tarihin doğru olarak Miladi'ye çevrilmesi sonucu ortaya konuldu.

Nazir Ehedli'nin incelemesinin sonuçlarına göre, hayat hikâyelerinde önemli değişikliklerin belirlendiği söz konusu altı âşık, şairin yeni doğum ve ölüm yerleri, tarihleri şöyledir: Âşık Elesger (Göyçe Ağkilse 1852-Göyçe Ağkilse 1926), Âşık Alı/Almedet (Göyçe Şişkaya 1835- Göyçe Kızılvenk 1911), Ağ Âşık Allahverdi (Sulduz 1791-Göyçe Kerkibaş 1858-59), Âşık Şemkirli

Söyün/Hüseyn (Şemkir Kapanlı 1838-Karacaemirli 1891), Şair Memmedhüseyn (Göyçe Kızılıcık 1816-Göyçe Daşkend 1880), Âşık Göyçeli Musa (Göyçe Ağkilse 1853-Göyçe Ağkilse 1912).

Kitap göstermiştir ki Azerbaycan âşık edebiyatını araştıranların pek çoğu, başta S. Mümtaz, E. Ahundov, M. A. Tehmasib, F. Tehmasib, İ. Abbasov, M. Hekimov, H. Araslı, H. Elisade, İ. Elejgerov, S. Paşayev, G. Namazov, H. Ismayılov ve M. Kasımlı olmak üzere tanınmış bilim adamlarının kitaplarını okumakla yetinmişler, arşivlere girmeyi düşünmemişler, yıllar boyu aynı yanlış bilgileri tekrarlamakla yetinmişlerdir. Surhay oğlu Nazir Ehmedli, bugün Ermeni işgali altındaki köyü Gabud'un tarihini araştırırken arşivlere girmiş, ulaştığı yeni bilgileri görünce böyle bir kitabı yazmak istemiştir. Kendisine, Türkiye'deki halk edebiyatçıları, halk bilimciler olarak şükran borçluyuz. Kitaplarımızda, makalelerimizde bundan böyle söz konusu altı âşık ve şairden söz ederken mutlaka verdiği yeni bilgileri kullanacağız...

